

**ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА АРАЛАШ ТАЪЛИМ МУҲИТИДАН САМАРАЛИ
ФОЙДАЛАНИШ****Шадманова Умида Абзаловна***Доц., Тошкент архитектура қурилиш университети*

Жадал суръатларда янги замонавий ахборот телекоммуникация технологиялари ва алоқа воситаларининг равнақ топиб интенсив равишда ривожланиб бориши, таълим жараёнлари сифатини сезиларли даражада янги босқичларга кўтарилишига кенг имкониятлар яратмоқда. Таълим фаолиятининг ҳозирги босқичи таълимга анъанавий ёндашувлар шакллари ва усулларини фаоллаштиришга имкон берадиган ахборот-коммуникация технологияларининг устунлиги билан белгиланади. Таълим муассасасидаги анъанавий ўқув жараёни ўқувчиларга бўлган ёндашувни табақалаштирмоқда.

Янги ахборот технологиялари интеллектуал фаолликни тақозо этмоқда. Таълим муассасасини эллик йил олдин бўлгани каби сақлаб қолиш мумкин эмас. Таълим муассасаси глобал цивилизация жараёнларига зич равишда бирлаштирилган. Замонавий ҳаётнинг барча таркибий қисмлари – ҳаёт, ўйин-кулги ва билим фаолияти - янги ахборот технологиялари билан мустаҳкам боғлиқдир.

Замонавий таълим технологияларидан бири аралаш таълим (Blended learning) бўлиб, унинг асосида синф-дарс тизими ва дидактик имкониятларга, АКТ ҳамда замонавий ўқув воситаларига асосланган электрон таълим технологияларини бирлаштириш концепцияси ётади. Бу таълим турида анъанавий ва электрон таълим биргаликда, яъни талабага етказилиши керак бўлган материалларнинг бир қисми аудиторияда бевосита ўқитувчи раҳбарлигида, қолган қисмлари масофавий мустақил равишда индивидуал ёки кичик гуруҳларда ишлаш орқали олиб борилади. Аралаш таълим - бу анъанавий ва электрон таълим аралашмаси бўлиб, у иккала шаклнинг ҳам энг яхши хусусиятларини ўзида мужассам этган.

“Blended learning тушунчаси XX-асрнинг 60-йилларида мавжуд эди, аммо атамалар биринчи бўлиб 1999 йилда Америка Интерфаол Таълим Марказининг (Interactive Learning Center) махсус саҳифасида EPIC Learning” деб ўзгартирилди. Оммавий ахборот воситаларида: "... Биз ўзимизнинг Blended learning услубиятимиздан фойдаланган ҳолда Интернет орқали таълим олиш учун дастурий таъминотимизни тақдим этаямиз." Ушбу атаманинг шарҳлари 2006 йилгача Бонк ва Грехем муаллифларининг китоби нашр этилгунга қадар сезиларли даражада ўзгариб турди, унда аралаш таълим компьютер орқали ва “юзма-юз” ўқишни аралаштиришни ўз ичига олади. Бугунги кунда Blended learning Интернет ва медиа ахборот воситаларини синфдаги таълим билан бирлаштиришни англатади.

Маълумки, бу ёндашув авиация саноатида билим ва вақтни назорат қилиш учун ишлатилган. Ўтган асрнинг 80-йилларида Boeing компакт-дискларни тинглаш ва видеофильмларни томоша қилиш орқали ишчилар малакасини оширишни давом эттирди. Бу ғоя бизнес мактаблари томонидан ишлаб чиқилган, уларнинг талабалари

гавжум ва дарсларга соатлаб чиқа олмайдилар. Технология анъанавий ўрганиш моделини бўғиб қўйгандай туюлди. Агар Интернетда маъруза тинглаш мумкин бўлса, нега таълим муассасига боришга вақт сарфлаш керак? Агар биронта маълумотни Интернетга икки марта босиш орқали топиш мумкин бўлса, нима учун кутубхонада ўтириш керак? Агар ҳамма нарсани чатда муҳокама қилиш мумкин бўлса, нега семинарда гапириш керак? Аммо ўқитувчилар ҳам, талабалар ҳам жонли мулоқотдан воз кечишга тайёр эмаслар. Электрон таълим қанчалик қулай бўлишидан қатъи назар, у кундузги таълим берадиган нутқ ва ижтимоий-маданий кўникмаларнинг ривожланиш даражасини таъминламайди. Шунинг учун Фарбда у фаол ривожланмоқда ва аралаш таълим - мамлакатимизда эндигина пайдо бўлмоқда. Аралашган таълим - бу анъанавий таълимни масофавий ва онлайн усуллар билан бирлаштирадиган таълим тушунчаси. Агар 80-йилларда Boeing компанияси компакт-дисклардан фойдаланган ҳолда Blended learningнинг дастурини амалга оширган бўлса, бугунги кунда ёндашув синхрон ва асинхрон веб-кастлар ва ёзиб олинган видеолар орқали онлайн тарзда амалга оширилмоқда.

АҚШда энг фаол аралаш таълим ривожланмоқда. Агар 2000 йилда аралаш таълим технологиясидан атиги 45 минг америкалик ўқувчи фойдаланган бўлса, 2009 йилда уларнинг сони уч миллионга етди. 2019 йилда Қўшма Штатлар барча мактаб дарсларининг 50 фоизини аралаш режимга ўтказган. Ҳозирги вақтда университетда, мактабда ва болалар боғчасида аралаштирилган таълим фаол ривожланмоқда. АҚШдаги Слайтон Кристенсен институти томонидан кўплаб тўпламлар нашр этилган ва "Бирлашган таълим олами" маълумотлар базаси ўсишда давом этмоқда. Россия ҳам ушбу технологиядан фойдаланиш тажрибасини оширмоқда.

Инглиз тилидан таржима қилинган "бленд" аралаштириш деган маънони англатади ва феъл ушбу моделнинг моҳиятини жуда яхши очиб беради. Талаба билимларни шахсан ўзи, тенгдошлари ва ўқитувчилари билан бевосита мулоқотда ва мустақил равишда замонавий ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда олади. Бу синфдаги одатий машғулотлар эмас: талаба уйдаги баъзи материалларни қулай суръатда қўлида гаджетлар билан ўрганади. Бу масофавий таълим эмас, унда талаба ўқитувчидан деярли ёрдам олмайди ва мактабда фақат имтиҳонлар учун пайдо бўлади. Бу компьютер билан бирма-бир ўрганиш эмас: сиз гуруҳнинг аъзоси бўлишингиз ва у билан ўсишингиз керак.

Аралаш таълим атамаси 2005 йилда Кертис Бонк ва Чарлз Грехемнинг The Hand book of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs китоби нашр этилгандан кейин фаол қўлланила бошланди. Махсус адабиётларда бироз ўзгарган бошқа номлар мавжуд бўлса-да (гибрид ўрганиш, кўшма ўрганиш, аралаш модели ўқитиш, интеграциялашган ёки веб-кенгайтирилган таълим), аммо буларнинг маъноси бир.

Слоан консорциуми маълумотларига кўра, америкалик талабаларнинг 60 фоизидан кўпроғи аралаш таълим одатдагидан кўра самаралироқ деб ҳисоблашади. Бунга сабаб аралаш таълимнинг қуйидаги афзалликларидир:

1. Таълим жараёнининг мослашувчанлиги. Бунга ҳар қандай ўқитувчи ва талабалар жалб қилиниши мумкин. Ўқитувчилар бошқа қитъада бўлишганда ҳам мастер-класслар ўтказишлари мумкин ва сиз электрон ўқув материалларига исталган вақтда ва исталган жойда киришингиз мумкин.

2. Таълимнинг очиклиги. Компютерда имтиҳон топширишни рад этиш ёки нотўғри фикрга бориш қийин. Шунингдек, алоқа технологиялари талабалар ва ўқитувчиларга доимий равишда ўзаро мулоқотларни олиб боришга имкон беради, бу уларнинг бир-бирларини яхшироқ тушунишларини англатади.

3. Шахсий ёндашув. Ўқитувчилар ўқувчиларнинг шахсий хусусиятларига қараб ўқув материалининг суръати ва ҳажмини фарқ қилиши мумкин. Турли хил моделларнинг комбинацияси ҳар бир ўқувчини ўзи қизиқтирган йўналишда ривожлантиришга имкон беради.

4. Мустақилликнинг ривожланиши. Талаба ўз вақтини самарали бошқариши, режалаштириш ва интизомли бўлиши керак. Акс ҳолда, аралаш тизим ёрдамида муваффақиятга эришиб бўлмайди.

5. Мотивацияни ошириш. Кўп одамлар гаджетлар ва хизматларни яхши кўрадилар. XXI асрда одамлар шунчаки ўрганишни хоҳламайдилар - улар уни интерактив ва қизиқарли бўлишини хоҳлашади ва вебинарларда иштирок этишдан, форумларда мунозараларни ўтказишдан ва турли дастурларни ўзлаштиришдан хурсандлар.

Аралаш таълимни жорий этиш электрон таълим элементлари (электрон ахборот ва таълим ресурслари, ахборот ва телекоммуникация технологиялари) ёрдамида анъанавий ўқув жараёнини қуришнинг умумий тамойилларини сақлаб қолади. Шу билан бирга, технологияларни уйғунлаштириш жараёни ҳам индивидуал курс, предмет даражасида, ҳам умуман таълим дастури даражасида содир бўлиши мумкин. Е.В. Андропова ва Е.В. Кондакова аралаш таълимни юзма-юз ўқитиш усуллари ва масофавий таълимнинг барча усуллари ва манбаларини бирлаштирадиган технология деб ҳисоблашади. Ю. И. Капустиннинг фикрига кўра, "аралашган таълим деганда ўқувчилар ва ўқувчилар ўртасидаги ўзаро ва ўқув воситалари билан ўзаро боғланган, уюшган ва интерфаол жараён сифатида тушунилиши керак ва ўқув жараёни уларнинг макон ва замонда жойлашишига мутаносиб эмас." Ҳар бир ёндашувда таълим муассасаларида аралаш таълим моделига хос бўлган учта асосий таркибий қисмни ажратиш мумкин:

- ўз-ўзини тарбиялаш;
- ўқитувчи ва талабанинг шахсий ўзаро муносабати;
- ўқитувчи ва талабанинг интерфаол муносабатлари.

Бир томондан, ҳар бир таркибий қисмнинг улуши таълим муассасаси, фан ўқитувчиси томонидан қўйилган вазифалардан келиб чиқади. Бошқа томондан, уларнинг ҳар бирининг улуши курснинг ўзига хослигини белгилайди ва маълум бир педагогик натижаларга эришишга имкон беради, бу нафақат таълим ресурсининг мослашувчанлиги ва мавжудлиги туфайли янги имкониятларни яратишни ўз ичига

олади, бу нафақат шахсан, балки масофадан туриб электрон ва онлайн таълим манбаларида ҳам таъминланиши мумкин. Аралаш таълим технологиясининг қуйидаги хусусиятларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

1. Ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги муносабатлардаги диққатни ўзгартириш. Аралаш таълим моделида ўқитувчи тьютор, шахсий ўқув йўналишини танлашда талаба ёрдамчиси ва ўрганилаётган мавзу бўйича маслаҳатчи ролини ўйнайди. Ўқитувчи ўқув материалларини сўзлаш ва ишлаб чиқиш ўрнига, ўқув жараёнининг ташкилотчиси ролига ўтади.

2. Талабанинг мустақил фаолиятининг устувор йўналиши. Аралаш таълимда ўқув жараёнининг асосини йўналтирилган, жадал ва бошқариладиган мустақил иш ташкил этади. Талаба ўзи учун қулай бўлган жойда, индивидуал режа асосида махсус ўқув қўлланмаларидан ва фан ўқитувчиси билан келишилган имкониятлардан фойдаланган ҳолда ўқиши мумкин. Аралаш таълим ўз-ўзини ўрганиш ва маълумот излаш қобилиятларини ривожлантиришни рағбатлантиради (материални мустақил ўрганиш зарурати ўрганишга масъулиятли муносабатни, ўз-ўзини мотивациялашни, вақтни режалаштиришни, қизиқиш уйғотадиган маълумотни топишда шахсий фаолиятни ривожлантиришга ёрдам беради).

3. Синф-дарс машғулоти давомида ҳам, тармоқ алоқаси орқали ҳам ўқитувчи томонидан ҳар бир талабанинг ўқув фаолиятини индивидуал қўллаб-қувватлашни ташкил этиш. Бу ҳар бир талабага индивидуал ёндашувни амалга оширишга ёрдам беради.

4. Гуруҳ ўқув машғулотларини ташкиллаштириш, жумладан, лойиҳалар бўйича биргаликда ишлаш, электрон конференциялар, форумлар, синхрон ва асинхрон шаклда ташкил этилган мунозаралар, семинарлар ўтказиш каби тадбирлардан кенг фойдаланиш. Аралаш таълим шароитида гуруҳда ишлаш анча кенгайди - бу онлайн мулоқот кўникмаларини ривожлантиришга туртки беради.

5. Таълим траекториясининг мослашувчанлиги. Аралаш таълим дастурининг мослашувчанлигини англади.

6. Исталган вақтда Интернетда керакли материални кўриш имкониятини берадиган ўқув ва услубий таркибдан фойдаланиш; рейтингни ўзгаришини электрон журналда кузатиб бориш; синовдан ўтмоқ; мавзу бўйича билимни синаб кўриш; овозли ёки видео дарслар, тақдимотлар ва бошқалардан фойдаланган ҳолда, мавзуларга мос келадиган қўшимча манбалар билан танишиш.

Аралаш таълимнинг анъанавий таълим дастурларига нисбатан энг асосий афзалликларидан бири талабаларнинг ўқув жараёнининг фаол иштирокчиси бўлиш қобилияти, мустақил равишда академик фанларнинг энг қизиқарли соҳаларини танлаб олиш ва индивидуал ва гуруҳли лойиҳалар устида ишлаш қобилиятидир. Ҳар бир талаба ўзи учун маълум бир соҳадаги қобилиятлари ва жорий билимларига мос материални танлайди. Ўқув материалининг мураккаблиги ва ундаги иш суръатларини ўзгартириш мумкин бўлади.

Клейтон Кристенсен институтида аралаш таълимни жорий қилган икки мингдан ортиқ мактаблар ишини ўрганишди ва сифатли аралаш таълимнинг мажбурий элементларини ажратилди:

- шахсийлаштириш, ўқувчига қачон ва қандай қилиб нима қилишини ўзи танлаш имконини бериш;
- усталikka асосланган таълим, бу кўрсаткич америка психологи Б.Блум томонидан ишлаб чиқилган билимларни ўзлаштириш назариясига мос келади;
- юқори натижаларни кутиш муҳити, бундай муҳит ҳар бир ўқувчи учун шахсийлаштирилиши керак;
- шахсий жавобгарлик, ўқувчилар қарорни ўз қабул қилаётганини тушиниши керак, чунки қарор натижаларига уларнинг ўзлари жавобгардир.

Ёндашувнинг афзалликлари ва камчиликлари

Аралаш таълимнинг афзалликлари.

Тарафдорлар ушбу ёндашувнинг иккита асосий фойдасини таъкидлайдилар: маълумот тўплаш ва билим ҳамда баҳоларни соzлаш қобилияти.

Аралаш таълимнинг учинчи афзаллиги шундаки, битта ўқитувчи бир вақтнинг ўзида кўплаб инсонларни ўқитиши мумкин. Аралаш таълим ўқитувчиларга ресурсларни қайта тақсимлаш ва ўқув фаолиятини яхшилашга имкон беради. Ушбу тахмин АҚШнинг Сан-Хосе шаҳридаги Ракета таълими мактаблари тармоғида муваффақиятли синовдан ўтказилган.

Аралаш таълимнинг афзалликлари орасида қуйидагилар таъкидланади: асинхрон Интернет алоқаси технологиясининг "жонли" ўқув курсларига кўшилиши ҳам мустақил, ҳам биргаликда таълим тажрибасини яратишга ёрдам беради. Таъкидланишича, ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш билим олишга бўлган муносабатни ҳамда ўқувчилар / талабалар ва ўқитувчилар ўртасидаги алоқа сифатини яхшилайдди.

Аралаш таълим ишларни мустақил равишда ташкил этиш ва режалаштириш, билимларни мустақил равишда олиш ва таҳлил қилиш, маълумот кидириш ва танлаш, қарорлар қабул қилиш, лойиҳаларни тақдим этиш маҳоратини шакллантириш ва ўз-ўзини ўқитиш билан шуғулланишга ўргатади.

Кўпинча аралаш таълимнинг амалга оширишга тўсқинлик қиладиган нарса технологияни билишнинг паст даражаси, шунинг учун ўқитувчилар ва талабалар технологик ўқув дастурларига, шунингдек, мактабда аралаш таълим платформаси билан ишлашни йўлга қўйиш лозим. Яна бир омил - аралаш таълим техник материаллар ва видео материаллар, ўқув дастурлари ва тест модулларини яратиш учун маълум харажатларни талаб қилади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. И.Б. Государев К вопросу о терминологии электронного обучения ЧЕЛОВЕК И ОБРАЗОВАНИЕ № 1 (42) 2015, стр.180-183.

2. Larry Bielawski David Metcalf Blended eLearning: Integrating Knowledge, Performance, Support, and Online Learning, 2003 by HRD Press, Inc.
3. Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2010, September). Evaluation of Evidence-Based Practices in Online Learning: A Meta-Analysis and Review of Online Learning Studies.
4. Голубева О.Б., Никифорова О. Ю. Смешанное обучение в условиях цифровой школы. Журнал Современные проблемы науки и образования. №6.
5. Кондакова М.Л. Смешанное обучение: ведущие образовательные технологии [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://vestnikedu.ru>